

ESCRIURE EN DUES LLENGÜES: ALGUNES OBSERVACIONS SOBRE LA PRODUCCIÓ LITERÀRIA A CATALUNYA

Ute HEINEMANN

L'escriptura en dues llengües és un dels vessants en què es manifesta en la literatura la situació de contacte entre llengües que es dona als Països Catalans.¹ El fet que, amb la dictadura, les publicacions catalanes estiguessin en part sotmeses a una rigorosa censura i en part prohibides mostra un aspecte especialment extrem de la rivalitat existent entre el català i el castellà. La situació de l'època provocà que molts autors catalans escriguessin en castellà. Però encara avui dia, gairebé vint anys després del feixisme, un moment en què torna a haver-hi un mercat del llibre català extens i florent, aquesta problemàtica no ha deixat de ser rellevant.

Un aspecte especialment remarcable que comporta aquesta situació de contacte és la qüestió de la tria lingüística, a la qual es veuen confrontats un nombre considerable d'autors i autors catalans: a l'hora d'escriure han de decidir entre el català i el castellà. Els conflictes que això comporta s'han agreujat, en alguns aspectes, des de la fi de la dictadura, ja que, no tan sols fa molt de temps que les publicacions en català tornen a estar permeses, sinó que s'ha pogut reduir l'analfabetisme en la llengua catalana materna. D'altra banda, justament aquesta situació d'equiparament ha aguditzat el problema. Mentre que abans, a causa de la situació política i del coneixement deficient del català escrit, molts escriptors es veien obligats a escriure en castellà, el procés de normalització comporta que, avui dia, aquesta opció depengui molt més d'ells mateixos. Perquè, de fet, no es pot parlar veritablement d'una situació de tria lingüística fins que l'opció no deixa de ser determinada exclusivament per factors externs.

A partir d'aquest problema sorgeixen diverses estratègies en la relació literària amb totes dues llengües. Un autor pot decantar-se del tot i de manera exclusiva per una de les dues; pot escriure, en fases successives, en l'una i en l'altra llengua, o pot, finalment, escriure de manera alternada en totes dues llengües.

En relació amb tot això hi ha dues qüestions que em semblen especialment interessants: en primer lloc, es tracta d'esbrinar quins són els factors que, en una situació de contacte entre llengües com aquesta, determinen la tria d'una llengua per a la producció literària. I, a més a més, sorgeix la qüestió, més enllà de l'àmbit de les influències socials, de si la llengua triada influeix i com en el text produït. Això desemboca en una confrontació de les posicions de l'universalisme lingüístic i el principi del relativisme lingüístic, ja que, si traslladéssim a la literatura l'afirmació de l'universalisme en el sentit que en qualsevol llengua es pot dir pràcticament tot, això significaria que el canvi de llengua no tindria cap mena de conseqüències en el text. Aleshores dependria únicament de la competència

1. Seguint l'ús lingüístic català, denominem amb el terme «Catalunya» el *Principat de Catalunya* i amb el de «Països Catalans» la totalitat dels territoris catalans a Espanya, el *Principat de Catalunya*, les *Iles Balears* i el *País Valencià*.

lingüística de cadascú el fet de poder-se expressar en una llengua tan bé com en una altra. Però si consideréssim vàlid el principi de la relativitat lingüística, defensat radicalment als anys cinquanta per Benjamin Lee Whorf i formulat per primer cop, tot i que de manera no determinista, per Wilhelm von Humboldt,² això significaria que el fet d'escriure en una altra llengua implicaria sempre necessàriament una altra forma d'escriptura i contindria una altra visió.³

Que jo sàpiga, l'estudiós que fins ara ha treballat més intensament en el terreny del «bilingüisme literari» a Catalunya és el sociolingüista català Francesc Vallverdú. En el seu assaig *L'escriptor català i el problema de la llengua*,⁴ aparegut per primer cop el 1968 i publicat de nou el 1975 en una versió revisada, l'autor estudia la situació dels escriptors en la societat catalana bilingüe. Davant la qualitat d'aquest estudi, em sembla que val la pena exposar breument la seva postura i determinar la seva importància dins de la discussió sobre la problemàtica del bilingüisme a Catalunya. Aquí sorgeix la qüestió de la validesa que poden tenir encara les seves conclusions en el debat sobre el bilingüisme en la literatura, 25 anys després de la seva primera publicació i després de les transformacions que hi ha hagut en la política lingüística.

En el seu assaig, Vallverdú tracta la problemàtica de les dificultats amb què es troben les autores i els autors catalans en el seu entorn bilingüe, i investiga fins a quin punt el bilingüisme existent a Catalunya es tradueix també en un bilingüisme literari. En la seva definició, l'autor fa referència a la definició de bilingüisme d'Uriel Weinreich i a la distinció entre bilingüisme i diglòssia de Joshua A. Fishman, segons la qual diglòssia és l'ús de dues llengües amb funcions diverses i una valoració diferent dins d'una societat; i bilingüisme, la capacitat individual de parlar normalment dues llengües. D'aquesta manera, la seva postura dins de la discussió esdevé clara des del principi: d'acord amb d'altres lingüistes catalans, Vallverdú opina que el domini perfecte de dues llengües és un fenomen extremament rar, i que la defensa del bilingüisme té, sobretot, la funció de neutralitzar un conflicte existent en un pla ideal. Des dels anys seixanta, els lingüistes catalans parteixen de la base que la caracterització del bilingüisme com un estat positiu i que val la pena conservar no representa res més que l'intent d'eludir una decisió clara a favor d'una de les dues llengües. Per a la sociolingüística catalana, però, això és un sofisma, ja que el bilingüisme sempre seria una situació transitòria que ha de finalitzar, inevitablement, amb la completa normalització o amb la substitució de la llengua autòctona.⁵

2. Vegeu WHORF, Benjamin Lee: *Language, Thought and Reality*, Massachusetts, M.I.T. Press, 1956.

3. Vegeu per al cas les reflexions de KREMnitz, Georg: «Des écrivains qui emploient une langue seconde: questions d'identité du sujet (1)» a Siblot, Paul/Madray-Lesigne, Françoise: *Langage et praxis: Colloque à Montpellier 24, 25 et 26 mai 1990*, Montpellier, Praxiling, 1993, pp. 199-208, i també KREMnitz, Georg: *Sprechen und Denken - Denken und Sprechen. Zur Frage der sprachlichen Relativität*, a: *Quo vadis Romania? Zeitschrift für eine aktuelle Romanistik*, 3, 1994, pp. 63-72. Sobre la discussió a l'entorn d'aquesta temàtica vegeu també WERLEN, Ivar: *Sprache, Mensch und Welt*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989, on hi ha més referències bibliogràfiques.

4. Els meus comentaris fan referència a la segona edició: VALLVERDÚ, Francesc: *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Barcelona, Edicions 62, 1975 [1969].

5. Vegeu per al cas ARACIL, L.V.: «Un dilema valencià» a *Identity Magazine* 24 (1966), pp. 17-29, així com, més endavant, Ninyoles, Rafael Lluís: *Conflicte lingüístic valencià*, València, Eliseu Climent, 1969.

Això és significatiu més endavant per a la definició de Vallverdú de bilingüisme literari, ja que també considera el bilingüisme menys fructífer. En primer lloc, observa que, generalment, s'inclouen dins de la imprecisa categoria dels «escriptors bilingües» més autors dels que permetria pròpiament aquesta caracterització. En el seu estudi considera escriptors bilingües només els que escriuen textos literaris alternadament en català i en castellà, o els que, almenys, han utilitzat, en fases successives, l'una i l'altra llengua. D'aquesta manera n'exclou explícitament els escriptors de llengua materna catalana o els bilingües que escriuen en castellà, perquè, en aquest cas, no es pot parlar de bilingüisme literari. També descarta els que, al costat d'una activitat literària en llengua catalana, utilitzen el castellà per a d'altres textos per motius purament pràctics.

La seva investigació sobre el tema també conté, inevitablement, la qüestió de si existeix realment per als escriptors catalans la possibilitat d'escollir entre el català i el castellà. Segons Vallverdú, en una societat monolingüe un escriptor no es plantejarà la qüestió de la llengua, sinó que escriurà de la forma més natural en la seva llengua materna. En l'entorn bilingüe, la situació serà molt similar: l'autor escollirà, sense pensar-hi gaire, la llengua que utilitza habitualment en la vida quotidiana.

Tanmateix, Vallverdú arriba a la interessant conclusió que, a Catalunya, els escriptors trien una llengua per a les seves obres. Tot i que això s'esdevé gairebé sempre *a posteriori*, és a dir, en un moment en què la decisió a favor d'una de les dues llengües ja s'ha pres, molts d'ells s'haurien hagut de plantejar tard o d'hora aquesta qüestió, i això ens autoritza, segons Vallverdú, a parlar d'una elecció, encara que no sempre es prengui amb plena consciència de les seves implicacions literàries i lingüístiques.

L'autor divideix els factors que indueixen els catalans a triar el castellà en subjectius o subjectivitzats i objectius. Entre els aspectes subjectius i subjectivitzats, és a dir, els que ell considera influïts per qüestions psicològiques, emocionals o socials, polítiques, religioses, etc., Vallverdú enumera els arguments pseudocientífics que intenten demostrar la limitació del sistema lingüístic català. Aquí també inclou la por d'escriure un català incorrecte, ja que aquesta inseguretat no és motivada per la llengua, sinó només per la manca d'aprenentatge. En conseqüència, no reconeix cap dels dos aspectes com a raons per a triar el castellà. Tampoc no considera vàlida l'afirmació que no es pot arribar a les classes baixes amb textos escrits en català, perquè és la llengua de la burgesia. I, finalment, tampoc no troba que els condicionants derivats de la família, l'ensenyament, la classe social, etc., siguin un motiu suficient per a rebutjar escriure en català, ja que hi ha exemples suficients que demostren que una situació així no ha de conduir inevitablement a la tria del castellà.

En canvi, Vallverdú concedeix més importància als criteris que qualifica d'«objectius». Prenent com a model la classificació del lingüista català Antoni Badia i Margarit,⁶ l'autor esmenta la difusió més reduïda i, en conseqüència, la popularitat i ingressos menors, l'esforç lingüístic més gran i la pressió constant perquè justifiquin la seva tria a què es veuen sotmesos els escriptors que escriuen en català.

Al capdavant, però, Vallverdú no veu en aquests arguments cap legitimació de la tria del castellà, ja que es tracta de limitacions que afecten totes les llengües minoritàries. A més, opina que, en el moment en què ho escriu, aquesta decisió és determinada més per factors subjectius que no pas objectius.

6. BADIA I MARGARIT, Antoni: *Llengua i cultura als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1964.

La conclusió a què arriba Vallverdú és que, per als catalans, no hi ha cap motiu real per a no escriure textos literaris en la seva llengua. A més, s'adhereix a l'estesa opinió que els escriptors bilingües rarament arriben a ser grans artistes, ja que el bilingüisme o el multilingüisme perjudiquen l'expressió literària. Mentre que el bilingüisme és en les ciències naturals, per exemple, veritablement imprescindible, en la literatura presenta un obstacle. Per tant, en els autors que, segons la seva definició, caldria classificar com a bilingües –l'autor esmenta Llorenç Vilallonga, Sebastià Juan Arbó, Maria Beneyto i Víctor Mora–, la fase bilingüe hauria estat només transitòria. D'altra banda, vol veure en aquest fet un indicatiu que el bilingüisme literari és difícil de sostenir. Així, per a Vallverdú, el bilingüisme literari, com el del llenguatge parlat, no és més que un inestable estat de transició.

Finalment, es pronuncia no tan sols contra el bilingüisme literari, sinó també contra el reflex de l'heterogeneïtat lingüística en la literatura. L'autor qualifica de «fals realisme» els intents de recollir en els textos la diversitat real de l'espai lingüístic –tant pel que fa a la situació de contacte entre el català i el castellà com a l'existència de diverses varietats–. Vallverdú també s'oposa a l'assimilació del català col·loquial actual: aquesta pràctica representa sovint, segons ell, la ruptura amb les normes existents i implica, per tant, un gran risc de confondre la «llengua viva» amb la «llengua embastardida».

L'assaig constitueix una defensa exhaustiva de l'ús del català en la literatura. Per fer justícia a aquestes reflexions de Vallverdú, cal situar-les en el context de la situació política de finals dels anys seixanta i tenir en compte l'estat precari en què es trobava aleshores la llengua catalana. Mentre que, com a llengua parlada, els català havia conservat pràcticament sense problemes la seva importància entre els catalans, la seva situació pel que fa a la llengua escrita era, pels motius ja coneguts, notablement pitjor. En conseqüència, Vallverdú pren partit clarament a favor d'una nova extensió del català escrit. En la situació de l'època, això sembla una empresa agosarada però absolutament necessària, ja que, com ha exposat de forma convincent la sociolingüística catalana, per a la supervivència d'una llengua no és suficient que aquesta es parli. D'aquesta manera corre un perill més gran de caure en la dialectalització o la patuèsització de ser, a la fi, completament desplaçada per la llengua amb què coexistia.

La clara demanda que conté l'assaig de Vallverdú implica també una certa rigidesa que, des del punt de vista de la situació actual, en què el català, almenys a Catalunya, ja es troba normalitzat en bona part, potser cal relativitzar històricament. Així, per exemple, no em sembla irrefutable l'afirmació d'una veritable possibilitat d'elecció per part dels autors catalans en aquella època. Com a mínim, trobo que Vallverdú no valora prou el factor de la insuficient competència lingüística, ja que, en molts casos, la «por a les incorreccions» i la corresponent manca d'aprenentatge del català devien constituir un obstacle gairebé insuperable. I, a banda d'això, en les condicions de l'època, escriure en català no tan sols representava un risc polític, sinó que resultava completament impossible guanyar-s'hi la vida.

D'altra banda, només puc compartir en part l'afirmació que els autors que escriuen en dues llengües rarament es converteixen en grans escriptors. Tot i que, en el nivell purament lingüístic, pot comportar interferències, el fet d'escriure en dues llengües ofereix també la possibilitat de descobrir noves formes d'expressió i nous horitzons d'experiències. L'alternança circumstancial o temporal amb una segona llengua pot donar també un nou impuls a l'expressió de la primera.

També és possible que la situació amenaçadora per a la llengua hagi induït Vallverdú a defensar la puresa normativa del català escrit, el qual no s'ha de barrejar amb la llengua col·loquial ni ha de ser interromput per seqüències –diàlegs o fragments de diàleg– en castellà. Per molt que concedim que els seus motius són justificats, una posició més aviat purista com aquesta

impedeix també l'enriquiment que poden representar per a la literatura els experiments amb diverses llengües o varietats en contacte. Experiències tan interessants com la del peruà José María Arguedas, que en les seves novel·les intenta posar en contacte el quítxua i l'espanyol, o també els textos on es barregen l'anglès i l'espanyol produïts darrerament pels hispans dels EUA estarien condemnats per la idea de fons de la posició defensada per Vallverdú.

I, finalment, la seva definició de la categoria d'«escriptor bilingüe», que només inclou els que produeixen textos literaris alternadament en les dues llengües,⁷ també em sembla molt limitada. Aquesta classificació localitza enormement el problema i el fa més fàcilment comprensible; hi ha, però, d'altres opinions segons les quals aquest terme s'ha d'aplicar als autors que escriuen en una llengua que no és la materna, és a dir, en els quals el multilingüisme es manifesta en forma de coordinació de dues llengües en el terreny escrit i oral.⁸ I, d'altra banda, em sembla que no solament seria prometedora investigar els motius de les autores i els autors que han triat, en diversos moments de la seva vida, solucions diferents per al problema, sinó també els que utilitzen diverses llengües per a la seva producció literària i no literària. Prenent com a model la distinció establerta per Fishman i d'altres, podríem parlar en aquest cas, per analogia amb el concepte de «bilingüisme literari», de «diglòssia literària», la qual seria la circumstància que hi ha classes de textos determinats socialment, per dir-ho així, que «cal» escriure en castellà.

Si ens plantejem la qüestió de l'actualitat dels factors esmentats per Vallverdú, els quals, als anys seixanta, en opinió de molts autors, perjudicaven el paper del català, veurem que, tot i l'evident millora de la situació de la llengua catalana, com a mínim els factors qualificats d'«objectius» continuen tenint una influència indiscutible. No solament el mercat espanyol, sinó, sobretot, també el llatinoamericà impliquen que un autor que escrigui en català tindrà un públic sensiblement inferior a un que escrigui en castellà. Per tant, haurà de comptar amb una popularitat molt menor; així, caldria que tingués molt més èxit que un autor castellà per a obtenir el mateix grau de divulgació i per a arribar a ser traduït.

El superior esforç lingüístic que formava part als anys seixanta del fet d'escriure en català ja no té cap paper en la generació més jove que ha pogut estudiar en escoles catalanes. Però com que això només afecta plenament els nascuts a partir de finals de la dècada dels seixanta, és possible que una gran part dels catalans se senti encara més insegura escrivint en català que no pas en castellà. I també l'últim aspecte esmentat per Vallverdú, l'exigència d'una justificació pel fet d'haver triat el català no tan sols ha estat provat per la lingüística moderna, sinó que la normalització lingüística, molt avançada a Catalunya, l'ha fonamentat. Igualment, ha quedat clar que el català no és només la llengua de la burgesia, sinó que també el parlen totes les capes socials. Les manifestacions contràries a aquesta realitat es poden agrupar en la categoria de restes del discurs polític repressiu del franquisme. Únicament la por d'escriure un català incorrecte pot induir encara algú a decantar-se pel territori més «secur» del castellà.⁹

7. De fet, aquesta definició també va ser adoptada més endavant pel Congrés de Cultura Catalana. A partir de la seva tesi fonamental es va arribar a la conclusió que, a Catalunya, el bilingüisme literari era pràcticament inexistent. Segons la valoració d'aleshores, les afirmacions en un altre sentit procedien, generalment, de sectors que s'oposaven als interessos catalans.

8. Vegeu sobre això MILLER, Jane: «Writing in a Second Language», a *Raritan: A Quarterly Review* 2/1 (1982/83), pp. 115-132.

9. Vegeu per al cas el capítol sobre l'escriptor català Andreu Martín a HEINEMANN, Ute: «Romanproduktion im Spannungsfeld von spanischer und katalanischer Sprache», tesina, Frankfurt am Main, 1992.

Si els factors que inclinaven poderosament els escriptors en la direcció del castellà al·legats per Vallverdú han deixat, en bona part, d'actuar, això vol dir que ara mateix podem parlar, en un sentit ampli, d'una possibilitat d'elecció.

Aquest nivell més gran de llibertat implica, òbviament, una nova crítica, més severa, dels autors que, tot i que són catalans i dominen la llengua catalana, han triat el castellà. A fi de comptes, Francesc Vallverdú ha resultat, pel que fa a aquesta qüestió, un dels crítics més rigorosos. El 1982 condemnà el català Juan Marsé amb motiu de la publicació d'*Un día volveré* perquè en aquesta novel·la, que té lloc precisament al barri barceloní de Gràcia, no entraven ni la llengua i cultura catalanes ni el problema de la repressió del català, i això malgrat que l'obra tenia la pretensió de ser una «novel·la testimonial». Aquí Vallverdú subratllava que segons el seu punt de vista «el fet que un català escrigui en castellà a Catalunya comporta unes responsabilitats, i ell [Marsé] sembla ignorar-les».¹⁰ Així, tot i que les circumstàncies han canviat als anys vuitanta, Vallverdú no claudica en la seva defensa de la llengua catalana en la literatura.

Segurament, la novel·la de Marsé publicada el 1990, *El amante bilingüe*, es pot interpretar, fins a cert punt, com una reacció a les crítiques per la seva opció lingüística. Que, per exemple, hi aparegui un sociolingüista català que es diu «Jordi Valls Verdú», que no rep precisament un tractament favorable, ja és molt significatiu.¹¹ Al mateix temps, però, aquesta és una de les poques novel·les remarcables actualment a Espanya que no tan sols elabora temàticament, sinó també lingüísticament, l'heterogeneïtat cultural i lingüística del país. Que jo sàpiga, en cap altra novel·la moderna espanyola no hi ha tants «cossos lingüístics estranys» com els que s'hi poden trobar en forma de paraules o fragments de diàleg en català en un text castellà.¹²

Sens dubte, els motius de la crítica de Vallverdú són fins a cert punt, raonables, però també s'ha de concedir que la forma de tractar les llengües és una decisió molt personal de l'autor. Antoni Badia i Margarit va manifestar un cop que, davant de la possibilitat de triar entre dues llengües o cultures, sempre és l'opció més respectable triar la més petita de les dues.¹³ Estic d'acord amb aquesta valoració però també vull recordar unes altres paraules del sociolingüista català sobre el tema de l'opció lingüística. En el mateix context, Badia i Margarit va escriure:

10. Vegeu VALLVERDÚ, Francesc: «Testimoniatge o mistificació en 'Un día volveré'», a *El Món*, 34, 6.8. 1982, p. 17.

11. Marsé ja va criticar Vallverdú en una altra ocasió d'una forma molt irònica per la seva defensa rígida de la llengua catalana. En el conte *Noches de Bocaccio*, el descriu molt negativament com a «[...] el quisquilloso y avisado erudito y sociolingüista Francesc Vallverdú, periscopio siempre arriba salvaguardando las contaminadas costas de la prosa catalana traicionada». (Vegeu MARSÉ, Juan, *Noches de Bocaccio*, a: *Teniente Bravo*, Barcelona: Plaza & Janes, 1987, p. 184. He d'agrair aquesta indicació al mateix senyor Vallverdú.) Segurament aquest comentari ja es pot entendre com a reacció a la crítica de Vallverdú.

12. Vegeu respecte al cas, HEINEMANN, Ute (1994): «'Miritzé, a mi me guta el mestizaje...': sprachliche Heterogenität im spanischsprachigen Roman Kataloniens» a Berkenbusch, Gabriele/Bierbach, Christine (ed.): *Zur katalanischen Sprache: historische, soziolinguistische und pragmatische Aspekte* (Katalanistische Studien, vol. 3), Frankfurt am Main, Domus Editoria Europae, 1994, pp. 143-157.

13. BADIA I MARGARIT, Antoni: *Llengua i cultura als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1964, p. 126.

[...]tot és lícit i correcte, [...] ningú no pot ésser blasmat per haver optat per incorporar-se a la cultura espanyola o a la cultura catalana. El que cal és que hom ho resolgui en consciència.¹⁴

En resum, es pot afirmar que els factors que als anys seixanta van induir molts autors a escriure en castellà continuen sent vigents en part. Tanmateix, l'avançat estat de normalització, sobretot, fa molt més senzill decidir-se a favor del català.

Tot i així, encara hi ha una sèrie de catalanoparlants que escriuen en castellà. És per això que cal demanar-se per què el català, després de la fi de la dictadura i malgrat el seu foment explícit per part de la política lingüística i cultural catalana, encara ha de compartir l'espai de la literatura de la regió amb el castellà. És evident que aquest foment i la consecució de la cooficialitat no són suficients per a imposar-se completament en aquest terreny.

Aleshores cal plantejar-se la qüestió de quins són els motius que fan que, en les circumstàncies actuals, part dels escriptors catalans escriguin en castellà i fins a quin punt es tracta realment d'una opció presa conscientment.

Segurament no és fàcil trobar una resposta i, en el context descrit, només es pot esbossar sumàriament una solució possible. Tot i així, encara avui dia es pot distingir entre factors «subjectius» i «objectius», a l'hora de considerar els elements que influeixen en la decisió. Formarien part de la segona categoria els criteris determinats per la societat en què viu l'autora o l'autor. Tocant a això, a Catalunya, el factor més important encara deu ser el de la superior difusió dels textos en castellà. A més, és important el prestigi de la llengua escollida. Tot i que podem partir de la base que el català gaudeix de la mateixa o d'una superior consideració que el castellà a Catalunya mateix —és a dir, al Principat—, aquest no és forçosament el cas en la resta dels territoris —i, per tant, entre una part considerable dels lectors potencials— de parla catalana.

En relació amb aquests dos factors sorgeix la qüestió de les possibilitats de publicació. En el terreny de la literatura i del mercat del llibre, a Catalunya les perspectives semblen favorables; el món editorial va poder continuar després de la dictadura la tendència ja encetada i dedicar-se més intensament a les publicacions en català. Aquesta situació s'ha vist perjudicada pel constant qüestionament de la unitat de la llengua catalana als Països Catalans. D'aquesta manera, ocasionalment es troben en el mercat del llibre edicions en «llengua valenciana», separades de les catalanes, o «traduccions» del català a l'anomenat «valencià».¹⁵ En el terreny periodístic, d'altra banda, hi continua havent un predomini del castellà que és suficient per a induir els catalans a no escriure en la seva llengua materna. També formaria part de la categoria dels criteris objectius, com ja hem dit, la qüestió de fins a quin punt s'ha donat un aprenentatge correcte i exhaustiu de la llengua. I finalment s'ha de tenir en compte que la competència literària i el contacte amb els models literaris en català i en castellà no és igual per a la majoria dels autors.

A l'altra banda trobaríem els factors «subjectius» que poden induir l'escriptor a triar el castellà, els que es troben determinats per la seva postura personal davant les dues llengües. Aquí, a més de la competència lingüística individual, cal esmentar, sobretot, la capa-

14. BADIA I MARGARIT, Antoni: *Llengua i cultura als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1964, p. 124.

15. Vegeu GUARDIOLA, Carles Jordi: «L'edició catalana entre Escil·la i Caribdis», a *Serra d'Or* 400 (abril, 1993), pp. 17-18. Guardiola es queixa de la creixent ruptura del mercat del llibre català.

citat expressiva que cadascú experimenta pel que fa a totes dues llengües. A l'hora d'avaluar-les, de nou són importants els condicionaments derivats de la família i la socialització, les experiències personal i, no pas en últim lloc, també el tema tractat, ja que fins i tot en autors de qui es pot assegurar que dominen igualment totes dues llengües, aquestes, sovint, no semblen intercanviables. Així, el català Andreu Martín, per exemple, utilitzà exclusivament el castellà, a causa de la seva inseguretats amb el català escrit, durant els primers anys de la seva producció literària. Actualment, però, redacta els seus llibres paral·lelament en català i en castellà, de manera que, segons la seva opinió, de vegades un passatge li surt més reeixit en una versió i de vegades en l'altra. Després reelabora els diversos fragments escrits en una llengua en l'altra per tal de, finalment, enllestir i publicar alhora les dues versions. La prolixitat d'aquest procés es pot interpretar com una al·lusió a la conflictiva situació de partida.¹⁶

Aquest fenomen ens porta de nou a la qüestió, plantejada al principi, de si el canvi de llengua no implica també un canvi de perspectiva i, per tant, una altra forma d'escriure. Aquest aspecte, però, no es pot analitzar més de prop fins que no són evidents els motius objectius, és a dir, determinats socialment, de la tria lingüística; perquè fins que no afellem els factors superposats a la decisió subjectiva no podrem esbrinar l'actitud de l'autor envers la llengua triada i la forma en què s'hi expressa.

En relació amb la situació de contacte lingüístic entre el català i el castellà pot resultar agosarat parlar, basant-nos en Whorf, d'un principi de relativitat lingüística, ja que Whorf formulà les seves tesis fent referència a llengües no emparentades entre si. Tanmateix, em sembla que la gosadia val la pena, precisament perquè apunta, per damunt de l'anàlisi purament lingüística, a una zona fronterera entre la lingüística i la investigació literària i, a més, exigeix l'anàlisi de l'entorn social de les llengües i les comunitats lingüístiques. I, al cap i a la fi, com demostra també l'assaig de Vallverdú, la lingüística catalana és coneguda des dels seus inicis pel fet d'haver-se dedicat amb gran interès a l'estudi d'aquestes zones fronteres.

Finalment, penso que la problemàtica de la tria lingüística que he esbossat —especialment perquè a Catalunya es dona entre una petita llengua d'àmbit restringit i una llengua universal— reflecteix un dilema que actualment s'expressa de forma encara més accentuada en d'altres àmbits socials i polítics. Aquest dilema es caracteritza, d'una banda, per una tendència a la unificació i la universalització cultural i política que accentua la necessitat de la comunicació interregional i internacional. A l'altra banda trobem l'exigència de preservar les diferències i enfortir la identitat cultural; la seva idea fonamental és la defensa de la diversitat cultural i de les minories ètniques.

El fet d'escriure en dues llengües es pot interpretar, no pas en últim lloc, com un intent de trobar un punt de vista propi en un món que, d'una banda, es mou en direcció cap a l'homogeneïtzació i, de l'altra, es divideix en una multitud d'identitats nacionals, regionals i culturals.

16. Vegeu també l'exemple de l'escriptor en francès i en espanyol Jorge Semprún, sobre el qual Georg Kremnitz ha publicat «Ein Autor zwischen zwei Sprachen: Jorge Semprún» a Loewe, Siegfried/Martino, Alberto/Noe, Alfred (ed.): *Literatur ohne Grenzen: Festschrift für Erika Kanduth*, Frankfurt am Main, París, Nova York, Peter Lang, 1993, pp. 200-212; vegeu també les reflexions de Miller amb relació a Joseph Conrad a *Raritan: A Quarterly Review*; 2/1 (1982/83), pp. 122-123.